

Taalverandering

Basisliteratuur:

Nicoline van der Sijs (2005), *De geschiedenis van het Nederlands in een notendop*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam.

Andere literatuur:

De Vries, J.W., R. Willemyns & P. Burger (1993), *Het verhaal van een taal. Negen eeuwen Nederlands*. Prometheus, Amsterdam.

Van der Toorn, M.C., W. Pijnenburg, J.A. van Leuvensteijn & J.M. van der Horst (red.) (www.dbnl.org, 2007), *Geschiedenis van de Nederlandse taal*.

Van der Horst, J. & K. van der Horst, *Geschiedenis van het Nederlands in de twintigste eeuw*. SDU/Standaard 1999

Van Bree, C. (1987), *Historische grammatica van het Nederlands*. Dordrecht

Websites als:

www.ned.univie.ac.at/Publicaties/taalgeschiedenis

www.dbnl.org

nl.wikipedia.org

Voorbeeld van Oudnederlands

Bekendste maar niet oudste (ca. 1100)

hebban olla uogala nestas hagunnan hinase hi[c] [e]nda thu uu[at]
unbida[t] g[h]e nu

Alle vogels zijn met hun nesten begonnen, behalve ik en jij. Waar wacht gij nog op?

Voorbeeld van Middelnederlands

begin van Mariken van Nieumeghen (ca. 1515)

Mariken

Wat ghelieft u heer oom?

Die oom

Hoort kint, slaet mijnder woorden goom:
Ghi moet nae Nimmeghen nemen u vertreck
Om ons provande te halen, wi hebbens ghebreck
Van keersen, van olie in die lampe te doene,
Van azine, van soute ende van enzoene
Ende van solferpriemen soe ghi selve ontcnoopt.
Daer zijn acht stuvers; gaet henen,coopt
Te Nimmeghen van dies wi hebben breke.

Voorbeeld van 20ste eeuws Nederlands

begin van Chr. van Abkoude, Pietje Bell (1914)

De vroolijke Schoenmaker.

In de Breesstraat, een drukke volksbuurt in een groote stad, woonde een schoenmaker, die Pieter Bell heette. Hij was een man van bijna veertig jaar, met een allervroolijkst humeur en een gezicht, dat steeds tot lachen bereid was. Onder het werk zat hij altijd te zingen, van 's morgens vroeg tot 's avonds laat, en als hij geen nieuwe liedjes meer wist, begon hij maar weer van voren aan. Zodoende hadden de burenen heel den dag gratis concert, en omdat de schoenmaker altijd zoo vroolijk zong hadden zij hem den bijnaam gegeven van Jan Plezier.

...

Wat is taalverandering?

N. van der Sijs (2005: 153):

Wanneer een individu of groep individuen een taalvernieuwing gaat hanteren

en deze vervolgens door de taalgemeenschap wordt overgenomen,

is de taalverandering een feit

Tegenstromen:

normen voor ‘correct’ Nederlands (ANS, ABN)

taalpolitiek

Algemene oorzaak taalverandering: taalcontact

met elke andere spreker van het Nederlands van je eigen generatie

tussen oudere en jongere sprekers van het Nederlands

tussen sprekers van verschillende varianten van het Nederlands

dialecten

Nederlands van ethnische groepen

regionale varianten (Groningen, Zuid-Nederland, Vlaams-België)

tussen sprekers van verschillende sociale klassen

tussen sprekers van een andere taal en het Nederlands

Welke typen – structurele - taalveranderingen?

klankveranderingen -> klankwetten

bijv. -ft -> -cht Ned. lucht, kracht vs. Du. Luft, Kraft

spelling

v.a. 17de eeuw: beginselen van de spelling

1804: 1ste spellingberegeling door Siegenbeek

1863: 2de spellingberegeling door De Vries & te Winkel (WNT)

woordenschat: methoden voor vorming van nieuwe woorden

meest frequent: vorming van samenstellingen en afleidingen

morfologie: woordvormen ~ verbuiging en vervoeging

syntaxis: woordvolgorde, zinsdelen, zinnen

Studie van taalverandering

historische taalkunde: reconstructie van oudere taalfasen

historisch vergelijkende taalwetenschap: vergelijking verschillende talen

sociolinguïstiek: taalvariatie / eigentijdse taalverandering

psycholinguïstiek: o.a. perceptie van eigentijdse taalverandering

Interne en externe taalgeschiedenis

interne geschiedenis: de ontwikkeling van de Nederlandse taal

(v.d. Sijs 2005)

externe geschiedenis: wat is er met het Nederlands gebeurd

studie van het Nederlands

taalvoorschriften

onderwijs

invloed van politieke en historische gebeurtenissen op het

Nederlands

(De Vries et.al. 1993)

Voor taalvergelijking van het Nederlands en Duits:

Hüning, M., U. Vogl, T. van der Wouden & A. Verhagen (red.) (2006), *Nederlands tussen Duits en Engels. Handelingen van de workshop op 30 september en 1 oktober 2005 aan de Freie Universität Berlin*. Stichting Neerlandistiek Leiden.

Beknopt overzicht van de geschiedenis van het Nederlands

v.d. Sijs (2005); www.ned.univie.ac.at/Publicaties/taalgeschiedenis/nl/

Oorsprong: Indo-Europees ~ gereconstrueerde taal o.b.v.
dochtertalen

Latijn: **pater**   Grieks: **patèr**   Sanskriet **pitar-**,
Duits: **Vater**   Nederlands: **vader**   Engels: **father**
-> Indo-Europees: *ph₂tér

Andere kenmerken o.a.:

8 naamvallen voor relaties tussen woorden

3 geslachten voor het zelfst. naamwoord

alleen hoofdzinnen

volgorde: onderwerp, lijdend voorwerp, werkwoord

nieuwe woorden: samenstellingen en afleidingen

Van Indo-Europees naar Germaans (1)

Verhuizing Indo-Europeanen naar o.a. taalgebied Germanen

Wederzijdse beïnvloeding -> Germaanse klankverschuiving:
overgang van klinkers en medeklinkers naar andere klanken
klemtoon sterk op 1ste lettergreep

Gevolg: wordeinde verzwakt ->
van 8 naar 4 naamvallen
samenvallen van verbuigings- en vervoegingsvormen

Van Indo-Europees naar Germaans (2)

Germaanse klinkerwisselingen ->

verandering Indo-Europese klinkerwisseling (ablaut) in sterke werkwoorden

-> andere manieren om werkwoordstijden aan te geven:

zwakke verleden tijd met –de

-> in het Germaans tegenstelling tussen sterke en zwakke werkwoorden ~ nu nog actueel

Van Germaans naar het Nederlands (1)

Door klankveranderingen splitsing van Germaans in:

Oost- Germaans (Gotisch)

Noord-Germaans

West-Germaans (later -> Nederlands)

Ca. begin van de jaartelling:

Conact met de Romeinen en het Latijn ->

o.a. veel nieuwe woorden ontleend aan het Latijn

Van Germaans naar het Nederlands (2)

vanaf 2de eeuw na Chr.: Romeinen verdreven

Germaanse volksverhuizingen ->

Gotisch verdwenen

West-Germaans -> Nederlands, Engels, Duits, Fries

Noord-Germaans -> Zweeds, Noors, Deens, IJslands

6de eeuw: eerste geschreven teksten in de Lage Landen:

Oudnederlands / Oudnederfrankisch (500 tot ca. 1130)

Verschillen tussen Nederlands en Duits

Midden 5de eeuw – eind 6de eeuw:
(Oud)hoogduitse klankverschuiving

-> Verschillen tussen Oudhoogduits

en Oudnederlands + Oudnedersaksisch (Nederduits)

Bijv.

Oudsaksisch:	appel	settian	opan	water
Oudhoogduits:	apfuli	setzen	offan	wazzar
Duits:	Apfel	setzen	offen	Wasser
Nederlands:	appel	zetten	open	water

p > pf   t > (t)s   p > ff/f   t > ss

Voorbeelden van Oudnederlands (1)

Lex Salica (versie 8ste eeuw):

altho thi afrio lito ~ Ik zeg je: ik maak je vrij, halfvrije

Utrechtse doopbelofte (8ste eeuw):

Forsachistu diabolae ~ Verzaak je aan de duivel?

gelobistu in got alamehtigan fadaer

~ geloof je in God, (de) almachtige vader?

Voorbeelden van Oudnederlands (2)

Bekendste maar niet oudste (ca. 1100):

hebban olla uogala nestas hagunnan hinase hi[c] [e]nda thu uu[at]
unbida[t] g[h]e nu

Alle vogels zijn met hun nesten begonnen, behalve ik en jij. Waar wacht gij nog op?

Middel nederlandse dialecten: ca. 1130 - 1500

2 redenen voor deze afbakening:

onbeklemtoonde klinkers tot sjwa geworden (vogala -> vogele)

steeds omvangrijker literatuur ~ prestigieuze schrijfcentra

5 dialectgroepen:

Hollands, Vlaams, Brabants, Limburgs, Saksisch

Schrijftaal ~ bovenregionale kenmerken

~ verschil tussen beschaafd en minder beschaafd

Voorbeelden van taalveranderingen (1)

spellingregels voor verdubbeling en verenkeling van medeklinkers

steeds vaker meervoud op -s

verleden tijd: -de of -te volgens 'kofschip'-regel

'gij' als beleefdheidsvorm vs. informele 'du'

nieuwe woordvormingsprocédé's

verder verlies van naamvallen en uitgangen

toename voorzetsels, pers. voornaamwoorden en vastere volgorde

comparatief + als (groter als) ~ onder invloed van Duits?

Voorbeelden van taalveranderingen (2)

Invloed van vreemde talen:

Frans ~ taal van de maatschappelijke bovenlaag
Bourgondische tijd (1433-1555): hoftaal

Latijn ~ wetenschap en bestuur

Duits ~ Duitse mystiek vertaald naar Nederlands (Van Ruusbroec)
Holland onder Beierse huis (1356-1433)

Leenwoorden, verschuiving van klemtoon o.i.v. Frans,
geleende klanken, voor- en achtervoegsels

Beginselen Spellingsysteem

Definitie van algemeen beschaafde uitspraak ->

3 spellingbeginselen (nog steeds actueel):

basisbeginsel van de standaarduitspraak;
vaste spelling ondanks uitspraakverschillen

beginsel van de gelijkvormigheid:
woordbeeld onafhankelijk van klankomgeving (land/landen)

beginsel van de etymologie
rekening houden met historische ontwikkeling (rauw/rouw)

Daarbij nu ook nog de regels voor verdubbeling en verenkeling

Slechts wat voorbeelden van de vele taalveranderingen

bliven -> blijven; huus -> huis

verder verlies naamvalsuitgangen, maar niet in de schrijftaal

veel veranderingen in de persoonlijke voornaamwoorden
o.a. nieuwe pers. voornaamwoorden 'je', 'jij', 'jelui'(-> jullie), 'u'
en wederkerend voornaamwoord 'zich' (< Duits)

bepaalde klinkerwisselingen van sterke werkwoorden verdwenen
sterke werkwoorden -> zwak en zwakke -> sterk

onderscheid 'leggen' / 'liggen' en 'kunnen' / 'kennen'

zeer veel nieuwe woorden en uitdrukkingen (bijbelvertaling)
+ Latijnse en Franse leenwoorden -> Nederlandse woorden

18de en 19de eeuw: cultivering van de schrijftaal

steeds strakkere taalregels en kunstmatige vormen
in schrijftaal

meer eenheid in de geschreven taal:

1804: 1ste officiële spellingberegeling van M. Siegenbeek

1805: 1ste officiële grammatica van P. Weiland

1799-1811: 1ste eentalige Nederlandse woordenboek van Weiland

invoering Nederlandstalige rechtstaal

invoering vaste Nederlandse familienamen volgens spellingregels

Vanaf ca. 1900: gematigd Hollands accent als standaarduitspraak

Enige taalveranderingen (1)

geen grote klankveranderingen

spelling

meer aandacht voor etymologisch beginsel in de spelling

diverse officiële spellingberegelingen

gelijkvormigheidsbeginsel voor werkwoordvormen (kofschip)

grammatica's (maar niet in spreektaal):

4 naamvallen

3 woordgeslachten

nieuwe woorden + vaste verbindingen van woorden

sterke toename voorzetsels en voorzetseluitdrukkingen

Enige taalveranderingen (2)

voornaamwoorden

nieuw gebruik, bijv. ‘gij’ -> ‘u’, ‘jullie’; ‘je’ in betekenis ‘men’
nieuwe voornaamwoorden: jullie (+ lopen i.p.v. loopt)
vaker invoegen van ‘er’
aan die -> daaraan; in niets -> nergens in
kunstmatig: waar(op) voor zaken vs. op (wie) voor personen

leenwoorden en leenachtervoegsels

uit het Duits, vooral 1860 – 1890
uit het Engels, vanaf 1840 en vooral na 1880
-> ‘leenwoordenboeken’ van Weiland (1824), Kramers (1847)
-> purisme: afkeuring germanismen en anglicismen

Eind 19de eeuw tot nu

1900 leerplicht in Nederland; in België in 1914

uitvinding fiets, auto, bromfiets, vliegtuig, metro

industrialisatie en nieuwe technologieën op velerlei gebied

sociale voorzieningen

nieuwe communicatiemiddelen: telefoon, radio, tv, internet

ruimtereizen

sport (1896: 1ste ‘moderne Olympisch spelen)

belangrijke historische gebeurtenissen

Belangrijkste taalontwikkelingen

Algemeen Beschaafd Nederlands (ABN) de nieuwe norm
in België vanaf ca. 1960

ABN eerst formeel, vanaf eind jaren 60 steeds informeler

Dialecten:

Nederland: steeds minder dialectsprekers; invloed van ABN

België: nog sterke positie; minder ABN-gebruik -> tussentaal

allerlei nieuwe groepstalen

etnisch Nederlands

straattaal: Nederlands met etnische woorden

Belangrijkste (potentiële) taalveranderingen (1)

spelling:

nieuwe (eenvoudiger?) spellingberegelingen; Groene Boekje 2005

uitspraak:

Poldernederlands: ij/ei uitgesproken als aai	taaid
ou/au uitgesproken als aau	kaaud
ui uitgesproken als au	haus

stemhebbende v, z en g uitgesproken als stemloze f, s en ch

België: Vlaamse uitspraakvariant (leenwoorden: spellinguitspraak)

Belangrijkste (potentiële) taalveranderingen (2)

zelfstandig naamwoord: de- en het- woorden
vaker meervoud –s bij woorden op –e
lidwoord steeds vaker weggelaten
complexe woordgroepen

werkwoord: ‘gaan’: -> hulpwerkwoord van toekomstige tijd?
laagfrequente sterke werkwoorden -> zwak
(een groot aantal mensen) heeft/hebben
(een van de mensen die naar voren) kwam/kwamen
(dat boek) leest vlot

voornaamwoorden:

hun als onderwerp: ‘hun zeggen’
vaak weggelaten aan het begin van de zin: ‘is goed’
‘wat’ i.p.v. ‘dat’: ‘een boek wat’

Belangrijkste (potentiële) taalveranderingen (3)

voorzetsels

‘gaande(weg)’, ‘gezien’, ‘lopende’, ‘richting’: voorzetsel

nieuwe woorden:

korte samenstelling i.p.v. omschrijving:

onderwijsminister, gebruikersvriendelijk, uitdraai, wildplassen, afscheidnemen, opleuken/omscholen, cd/tv, info -> lesbo, popi,

‘-er’ voor nieuwe zaaknamen met passieve betekenis en in lidmaatschapsnamen

bijsluiter, giller, meezinger, onderzetter

CDA-er, AOW-er

Leenwoorden uit Duits, Engels en veel andere talen

Kortom: factoren bij taalverandering (1)

In het Germaans de klemtoon op de eerste lettergreep ->
woordeinden minder geprononceerd uitgesproken ->
uitgangen van naamval, verbuiging en vervoeging weggesleten

-> relaties tussen woorden op een andere manier ->
d.m.v. lidwoorden, voorzetsels, voornaamwoorden,
hulpwerkwoorden + een vastere woordvolgorde

klankveranderingen doordat klanken in een context van klanken
staan

voortdurend (onbewust) streven naar efficiëntere en systematischer
taal

Kortom: factoren bij taalverandering (2)

taal moet functioneel blijven -> maken van onderscheid

analogie

Conclusie

Het Nederlands is van een synthetische taal (met relaties tussen de woorden door naamvallen en verbogen vormen) naar een analytische taal